

УДК 902.6 (467.89)

Андрій КОПИТКО

ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ГАЛИЦЬКИХ ТА ВОЛИНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ З ВІЗАНТІЄЮ У X-XII СТ.

На підставі найновіших наукових досліджень, публікацій та різних за характером джерел зроблено спробу схарактеризувати рівень економічних зв'язків, які були між Галицько-Волинськими землями та Візантією у X-XII ст.

Ключові слова: Галицька земля, Волинська земля, торгівля, ремісничі виробы, економічні зв'язки.

Наприкінці X ст. Північне Прикарпаття і Західна Волинь ввійшли до складу Київської Русі. Згодом, у XI-XII ст., в період міжусобиць на окресленій території, відповідно, сформувалась Волинська і Галицька землі. Загалом давньоруські землі перебували в системі політико-правових, культурних та економічних відносин Київської держави. Водночас вони становили вагому систему регіональних зв'язків, зокрема економічних, Київської Русі з Візантійською (Ромейською) імперією.

Важливо, що Волинська і Галицька землі в XI-XII ст. були близькими сусідами імперії Ромеїв; це сприяло налагодженню економічних зв'язків. Розвиток економічних зв'язків стимулював попит серед населення Північного Прикарпаття і Волині на окремі групи ремісничих виробів, який не могли повністю задовольнити місцеві ремісники (предмети церковного культу, скляні посудини, ювелірні виробы, шовкові і парчеві тканини), а також на такі товари з Ромейської імперії, як вина, спеції, екзотичні овочі і фрукти, оливкова олія, мармур, ладан, нафта.

Важливим чинником у системі економічних зв'язків Галицької і Волинської земель з країнами Південно-Східної Європи і Ромейською імперією була розгалужена мережа сухопутних і водних торговельних шляхів, які в середній і верхній течії Дністра та Пруту перебували під державним контролем. Про це свідчать, зокрема, рештки фортець XII ст. на території Північної Буковини вздовж відомого сухопутного шляху з Галицької землі до Берладі і водного шляху по ріці Прут¹.

Формуванню економічних зв'язків з Візантією сприяли міждержавні політичні культурні та церковні контакти XI-XII ст.², а

© Копитко А., 2003

¹ Тимощук Б.О. Давньоруська Буковина. – К., 1982. – С. 71.

² Бибилов М.В. Византийские источники по истории Руси, народов Северного Причерноморья и Северного Кавказа (XII-XIII вв.) // Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования. 1980 год. – М., 1981. – С. 62-63.

також постійні зв'язки Києва й інших міст Середнього Подніпров'я, за посередництвом яких привізні товари могли потрапляти з Візантії на територію Північного Прикарпаття і Волині³.

Важливим чинником у розвитку економічних зв'язків стала наявність системи кредиту та її правового забезпечення. З писемних та археологічних джерел відомо про наявність митниць, торгових дворич, пристаней, торгових площ у містах, тобто певної інфраструктури. Про її розвиток в містах Галицької і Волинської земель, зокрема, в літописному Галичі, Звенигороді, Володимирі, Луцьку, Перемишлі, Тереховлі, свідчать знахідки спеціальних олов'яних підвісних печаток, шлюмб, коромисел ваг, залізних і бронзових тягарців, знахідки монет тощо.

Серед виробів, що находили в Галицьку і Волинську землі із Візантії, помітно виділяються предмети, які ввозили масово – речі, які надходили шляхом торгівлі і, відповідно, були товарами⁴. Територіальна локалізація імпортованих візантійських знахідок дає змогу з'ясувати динаміку економічних зв'язків та її головні напрями.

Велику групу речей з Візантії, виявлених під час археологічних досліджень міст, поселень сільського типу, фортець Галицької і Волинської земель, становлять уламки амфор (вінця, ручки, стінки, денця), які трапляються в культурних шарах XI та особливо XII століть. Відомо, що цей тип посуду виготовляли і широко використовували жителі не тільки Візантійської імперії (Солунь, Корінф, Константинополь), а й в міст Кримського півострова (Херсонес, Гурзуф, Алустон). Амфори використовували для зберігання вина, оливкової олії та ін.

Дослідники виділяють два головні типи візантійських амфор, відомих на території Київської Русі. Першому типу властива грушоподібна форма з низьким, вузьким горлом, круглим дном і високо розміщеними (приблизно на рівні вінця) масивними, округлими в перерізі ручками⁵. Такі амфори переважно були великих розмірів. Корпус таких посудин часто покритий великим рифленням. Натомість другий тип амфор становили гостродонні стрункі посудини з продовгуватим горлом і високо піднятими над ним ручками⁶.

³ Рыбаков Б. А. Торговля и торговые пути // История культуры Древней Руси. – М.-Л., 1951. Т. I. Домонгольский период. Материальная культура. – С. 315-369.

⁴ Даркевич В. П. Международные связи // Древняя Русь. Город, замок, село. – М., 1985. С. 387.

⁵ Ратич О. О. Древньюоруські матеріали з розкопок 1955-1956 рр. на Замковій горі у Львові // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – К., 1961. Вип. 3. С. 121; Прищепя Б. А., Нікольченко Ю. М. Літописний Дорогобуж в період Київської Русі. До історії населення Західної Волині в X-XIII століттях. – Рівне, 1996. – С. 99-100.

⁶ Возний І. П. Чорнівська феодальна укріплена садиба XII-XIII ст. // Наукові студії. – Чернівці, 1998. Т. 2. – С. 20; Археология Украинской ССР. – К., 1986. Т. 3. – С. 479.

Знахідки фрагментів амфор відомі і на території давньоруських міст і поселень, відкритих у Галицькій землі (Василів, Ленківці, Перебиківці, Молодія, Копачинці, Чорнівське городище⁷, Кринос і його околиці, Городниця, Підгороддя поблизу Рогатина⁸, Зеленче, Теревовля, Збручанське⁹, Ізяславль, Стара Ушиця, Городище Шепетівського району Хмельницької області, Гринчук, Губин¹⁰, Звенигород, Пліснеськ, Белз,

⁷ Тимощук Б. Північна Буковина – земля слов'янська. – Ужгород, 1969. – С. 96; Малевская М.В., Раппопорт П.А., Тимощук Б.А. Раскопки на Ленковецком поселении в 1967 г. // Сов. археология. – 1970. – № 4. – С. 118-122, 126; Тимощук Б.А. Славянские памятники Перебыковской излучины Днестра // Археол. открытия 1970 г. – М., 1971. – С. 292-293; Тимощук Б.А., Томенчук Б.П. Раскопки древнерусского городища на Буковине // Археол. открытия 1976 г. – М., 1977. – С. 379-380; Ратич О.О. Населення Прикарпаття і Волині в епоху Київської Русі та в період феодальної роздробленості // Населення Прикарпаття і Волині за доби розкладу первіснообщинного ладу та в давньоруський час. – К., 1976. – С. 197; Возний І.П. Чорнівська феодальна укріплена садиба XII-XIII ст. – С. 19-20, 111.

⁸ Львівський історичний музей, фонд “Київська Русь” (далі ЛІМКР) 5502--5665; 6474; 6491-6500; 6539-6561; 6929-6969; 7217-7232; 7307; 7308; 7309; 7310; 7311; 7312-7314; 7315; 7316; 7317-7318; 7349-7370; 7371-7389; 7440-7475; 7476-7542; 7544-7618; 6349-6373; 6374-6408; Петегирич В.М. Археологічні джерела про писемність на південно-західних землях Київської Русі // Київська Русь: культура, традиції. – К., 1982. – С. 39; Його ж. Пам'ятки часу навали золотоординців на Галицьку землю // Археологія. – 1983. – № 42. С. 50; Його ж. Про знаряддя письма та кириличні написи на предметах XI-XIV століть з Галицької землі // Зап. НТШ. – Львів, 1997. Праці іст.-філософ. секції. Т. 233. – С. 208, 210; Раппопорт П.А., Малевская М.В. Обследование городищ Прикарпатья и Закарпатья на территории Советского Союза (итог работ 1962 года) // Acta archaeologica Carpathica. T. V. Fasc. 1-2. -S. 73; Аулик В.В. Исследования в Галиче // Археол. открытия 1983 г. – М., 1985. – С. 257-258; Аулик В.В., Опрыск В.Г., Петегирич В.М. Исследования Галичского отряда Прикарпатской экспедиции // Археол. открытия 1978 г. – М., 1979. С. 292; Аулик В.В., Петегирич В.М. Работы Галичского отряда Карпато-Волынской экспедиции // Археол. открытия 1977 г. – М., 1978. – С. 292; Аулик В. В., Опрыск В. Г., Петегирич В. М. Исследования летописного Галича. Археол. открытия 1976 г. – М., 1977. – С. 263-264; Гончаров В. К. Археологічні дослідження древнього Галича у 1951 р. // Археологічні пам'ятки УРСР. – К., 1955. – Т. V. – С. 27; Баран В., Томенчук Б. Підсумки досліджень Галицької археологічної експедиції в 1991-1996 рр. // Галич і Галицька земля. – Київ-Галич, 1998. – С. 15; Лукомський Ю. Невідомі церкви на подолі давнього Галича // Зап.НТШ. – Львів, 1998. Т. 235. Праці археол. комісії. – С. 584-585, 588.

⁹ Тимощук Б.О. Теревовль – місто Галицької Русі // Галич і Галицька земля. Зб. наук. праць. – Київ-Галич, 1998. – С. 126; Могитич І., Могитич Р., Мовчан Я. Княжа церква над Збручем. Топографія, історичні відомості, археологічні обстеження // Літопис Червоної Калини. – 1993. – № 1-2. – С. 34.

¹⁰ Никитенко М.М., Осадчий Е.И., Полегайлов А.Г. Древнерусское жилище в г. Изяслав Хмельницкой области // Сов. археология. 1985. – № 1. – С. 273; Никитенко М.М. До питання про літописний Ізяславль: нові археологічні дані // Велика Волинь: минуле й сучасне: Матеріали міжнар. Наук. краєзнавчої конф., жовтень 1994 р. – Хмельницький; Ізяслав; Шепетівка, 1994. – С. 237; Никитенко М. М. Исследования в Хмельницкой области // Археол. открытия 1985 года. – М., 1987. – С. 379-380; Кучера М.П., Горишний П.А., Моця А.П. Раскопки летописной Ушицы // Археол. открытия 1976 года. – М., 1977.

Удеч, Львів, Городок¹¹). Локалізація цих знахідок у пунктах, більшість яких розташовані в басейні Дністра, дає підстави припускати поширення цієї категорії імпорту по Дністерському водному і сухопутному шляху, а також Прутському водному шляху і сухопутному шляху з Галицької землі в Берладь. Фрагменти амфор виявлені також під час археологічного дослідження давньоруських міст і поселень на теренах Волинської землі (Володимир-Волинський, Луцьк, Борисковичі, Затурці¹², Дорогобуж, Пересопниця, Млинів, літописна Муравиця).¹³ Ці пункти розташовані

¹¹ ЛІМКР 34615-34616; 34707, 34709, 34831-34832, 34933, 35147-35151, 35175, 35238-35243, 35624-35625, 35626-35627, 35930, 36132, 36218, 37144-37145, 37362-37363, 37553-37560, 37916 і т. д.; *Свейников И.К.* Раскопки пригорода летописного Звенигорода // Археол. открытия 1984 г. – М., 1986. – С. 306-307; *Його ж.* Раскопки в Звенигороде под Львовом // Археол. открытия 1985 г. – М., 1987. – С. 407-409; *Його ж.* Дослідження давнього Звенигорода у 1982-1983 рр. // Археологія. – 1987. – Вип. 57. – С. 98; *Могитич И.Р., Ратич А.А.* Работы в летописном Звенигороде на Белке и в Карпатах // Археол. открытия 1972 г. – М., 1973. – С. 313-314; *Ратич А.А.* Надпись на амфоре из Звенигорода на Белке // Археол. открытия 1970 г. – М., 1971. – С. 295-296; *Його ж.* Літописний Звенигород // Археологія. – 1973. – Вип. 12. – С. 93; *Його ж.* Дослідження давнього Звенигорода у 1982-1983 рр. // Археологія. – 1987. – Вип. 57. – С. 98; *Ратич О. О.* Населення Прикарпаття і Волині в епоху Київської Русі та в період феодальної роздробленості // Населення Прикарпаття і Волині за доби розкладу первіснообщинного ладу та в давньоруський час. – К., 1976. – С. 197; *Шелом'янів-Терський В.С.* З історії давньоруського міста Звенигорода (за матеріалами археологічних досліджень) // Київська Русь: культура, традиції. – К., 1982. – С. 27; *Hupało W., Łosyk M., Melnyk S.* Wyniki badań wczesnośredniowiecznej studni z Dźwinogrodu // Materiały i sprawozdania Rzeszowskiego ośrodka archeologicznego. Rzeszów-Krosno-Przemyśl-Sandomierz-Tarnów, 1996. № XVII. – S. 296; ЛІМКР 12961, 12962, 12984-12987, 13221-13225, 13246-13249, 16713, 16714, 16715, 16716, 16717, 16718, 16719, 16827, 16835, 16980, 18927, 18995, 19000, 19024, 19025, 19041, 19043.

¹² *Кучинко М.М.* Раскопки древнего Владимира-Волынского // Археол. открытия 1975 г. – М., 1976. – С. 349-350; *Кучинко М.М.* О работах во Владимире-Волынском // Археол. открытия 1976 г. – М., 1977. – С. 322-323; *Раппопорт П.* “Старая кафедра” в окрестностях Владимира-Волынского // Сов. археология. – 1977. – № 4. – С. 262; *Якобсон А. Л.* Средневековые амфоры Северного Причерноморья (опыт хронологической классификации) // Сов. археология. – 1951. – Вып. XV. – С. 342; *Кучинко М.М.* Давньоруське населення Побужжя і Посання у світлі археологічних джерел // Український історичний журнал. – 1976. – № 7. – С. 109.

¹³ *Прищепя Б.* Раскопки Дорогобужа и Муравицы // Археол. открытия 1984 г. – М., 1986. – С. 294-295; *Прищепя Б. А.* Работы в Ровенской области // Археол. открытия 1985 г. – М., 1987. – С. 397-398; *Никольченко Ю.М., Пономарев Г.А., Зимина Л.М., Гордиенко Н.М.* Раскопки городища Дорогобуж // Археол. открытия 1975 г. Москва, 1976. – С. 294-295; *Терський С.* Підсумки археологічних досліджень дитинця та передмість городища Пересопниця на Волині // Materiały i sprawozdania Rzeszowskiego ośrodka archeologicznego. Rzeszów-Krosno-Przemyśl-Sandomierz-Tarnów, 1996. Т. 17. – S. 308; ЛІМКР 40013-40038, 40231-40239, 40393-40398, 40452-40453; *Никольченко Ю. М.* Работы Ровенского краеведческого музея // Археол. открытия 1980 г. – М., 1981. – С. 292; *Пономарева Т.А., Никольченко Ю.М., и др.* Исследование летописной Муравицы // Археол. открытия 1978 г. – М., 1979. – С. 389-390

вздовж відомого сухопутного шляху Київ—Краків—Прага—Регенсбург. Можливо, саме цим шляхом амфори потрапляли з Києва та інших міст Середнього Подніпров'я у Волинську землю, зокрема, в Ізяслав і с.Городище Шепетівського району. Певним підтвердженням цього є знахідки речей (кераміка, предмети культу) середньодніпровського походження на території давньоруських поселень Волинської землі¹⁴. Такі предмети масового ввезення з Візантії і міст Північного Причорномор'я, як амфори відомі у Перемишлі (Галицька земля), Дорогичині і Бересті (Волинська земля)¹⁵, Чермно.

Групу предметів масового імпорту становили хрестики і намистини з мармуру. Їхнє виробництво зафіксоване в Херсонесі у зазначений період¹⁶. Знахідки мармурових кораликів відомі на території Галицької землі у Звенигороді, Сокалі, Зеленче¹⁷. Мармурові хрестики-корсунчики (виготовлені в Корсуні) відкриті під час археологічних досліджень у Звенигороді, Сокалі, Зеленче, Крилосі (Галицька земля),¹⁸ Дорогобужі, Бересті, Городищі Шепетівського району Хмельницької області (Волинська земля)¹⁹.

На території Галицької і Волинської земель відомі знахідки виробів з майстерень ремісників-склоробів Візантії і Північного Причорномор'я. Наприклад, скляні браслети у фрагментах відомі зі Звенигорода, Белза, Ленківців, с. Городища Зборівського району Тернопільської області, Пересопниці, Дорогобужа²⁰, перстені зі Звенигорода²¹, скляні посудини (Дорогобуж, Крилос)²², скляні кулони (Звенигород)²³, намистини (могильники біля с. Берестяни, Майдан-Липненський,

¹⁴ Терський С. Волинь в системі міжнародних зв'язків Київської Русі (X-XIV ст.) // Львівський іст. музей. Наук. записки. - 1995. - Вип. IV. - С. 84.

¹⁵ Ратич О. О. Населення Прикарпаття і Волині в епоху Київської Русі. - С. 197; Гуревич Ф.Д. Византийский импорт в городах Западной Руси в XII-XIII вв. // Византийский временник. - М., 1986. Вып. 47. - С. 66;

¹⁶ Лысенко П.Ф. Берестье. - С. 325.

¹⁷ ЛІМКР 16675; 22114-22122; 8728-8875; 17688-17835; 18033-18159.

¹⁸ ЛІМКР 8090-8091; 8093-8095; 7926-7937; 21137; 21158; 22555; 29419; 18352-18353; 14253; 14239; 14240; 14243; 14244.

¹⁹ Прищепя Б.А., Нікольченко Ю.М. Літописний Дорогобуж в період Київської Русі. - Рис. 24, 21; 28, 7; 93, 7; Прищепя Б.А. Дорогобуж у X-XIII ст. - С. 11; Лысенко П.Ф. Берестье. - С. 325, 384-385.

²⁰ Свешников И.К. Раскопки в Звенигороде под Львовом // Археологические открытия 1985 г. - М., 1987. - С. 408-409.

²¹ Свешников И.К. Дослідження давнього Звенигорода у 1982-1983 рр. - С. 98.

²² Свешников И.К. Раскопки в Звенигороде под Львовом // Археол. открытия 1985 г. - С. 408-409.

²³ Свешников И.К. Звіт з роботи Звенигородської археологічної експедиції у 1990 р. - Львів, 1991. - С. 12, 25.

Пересопниці, в поселенні в Дубно, Звенигород)²⁴, скляні кубки (Звенигород, Крилос)²⁵.

У Галицьку і Волинську землі потрапляли речі, що становили групу предметів розкоші. Це, зокрема, знайдені у могильниках залишки парчі й золотих ниток. Вони виявлені на теренах згаданих земель (Городниця, територія літописного Галича²⁶, Ленківці, Василів, Кіцмань,²⁷ Верхняківці, Городок, Зелений Гай (Жежава), Остапове (Остап'є), Зеленче,²⁸ Городище Шепетівського району, Коржівка Старокостянтинівського району Хмельницької області²⁹, Пліснеськ, Звенигород³⁰).

У похованнях трапляються фрагменти шовкових тканин (Ленківці, Кіцмань³¹, Крилос, Городниця³², Жежава³³, Ізяславль³⁴, Звенигород,³⁵ Володимир-Волинський³⁶). Шовк і нитка з парчі виявлені також у Бересті – важливому прикордонному пункті Волинської землі³⁷.

Вироби з парчі і шовку (одяг, стрічки) виготовляли в імператорських майстернях Візантії. Їхнє виробництво і продаж були суворо регламентувались імператорськими указами і законами, зокрема,

²⁴ *Петегурич В.М.* Из истории экономических и культурных связей Галицко-Волинской Руси в X-XIII вв. (по археологическим данным) // Славянские древности. Этногенез и материальная культура Древней Руси. - К., 1980. - С. 158.

²⁵ *Свешников И.К.* Исследования древнерусского Звенигорода под Львовом // Археол. открытия 1986 г. - М., 1988. - С. 335; *Пастернак Я.* Старий Галич. - С. 125, 140, 183;

²⁶ *Ратич О.О.* Древньюоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР. Київ, 1957. - С. 45.

²⁷ *Петегурич В.М.* Вінчики жіночого головного убору... - С. 37; *Тимощук Б.О.* Північна Буковина – земля слов'янська. - С. 82, 122; Чернівецький краєзнавчий. Путівник по музею. - Ужгород, 1967. - С. 18.

²⁸ *Ратич О.О.* Древньюоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР. - С. 61, 62, 64, 68; *Пастернак Я.* Коротка археологія західноукраїнських земель. - Львів, 1932. - С. 63.

²⁹ *Піскова Г.О.* Скарби стародавнього Ізяславля // Археологія. 1988. № 61. - С. 23; *Моця А.П.* Древнерусские могильники в верховьях р. Случь // Археол. открытия 1977 г. - М., 1978. - С. 361; *Винокур І.С., Гуцал А.Ф., Якубовський В.І.* Хмельницька область. - С. 79.

³⁰ *Ратич А.А., Багрий Р.С.* Исследования древнего Плеснеска // Археол. открытия 1970 г. - М., 1971. - С. 300-301.

³¹ *Тимощук Б. О.* Північна Буковина – земля слов'янська. - С. 82, 95, 122, 163.

³² *Фехнер М.В.* Шелковые ткани в средневековой Восточной Европе // Сов. археология. - 1982. - № 2. - С. 59.

³³ *Пастернак Я.* Коротка археологія західних українських земель. - С. 63.

³⁴ *Фехнер М. В.* Шелковые ткани в средневековой Восточной Европе. - С. 59.

³⁵ *Кучера М. П.* Древній Пліснеськ. - С. 56; *Новицька М.О.* Гаптування в Київській Русі. - С. 27.

³⁶ *Фехнер М.В.* Изделия шелкоткацких мастерских Византии в древней Руси // Сов. археология. - 1977. - № 3. - С. 134-135.

³⁷ *Лысенко П.Ф.* Работы Брестского отряда // Археол. открытия 1975 г. - М., 1976. - С. 422.

“Книгою Епарха”³⁸. Ремісничя продукція з шовку і парчі була в складі контрибуції, яку Ромейська імперія виплачувала Київським князям Олегу, Ігорю, Святославу у X ст.³⁹ Шовк виробляли у X ст. в Константинополі і Солуні, в XI-XII ст. у Корінфі, Спарті, Фівах⁴⁰.

Привізні тканини - шовк і парчу - використовувала знать Київської Русі як необхідний елемент одягу і головного убору. Наприклад, одяг героя Девгенія з популярної у Київській Русі повісті “исподни же быша хлада ради, а верхни бяху червлены, сухим златом тканы, а предрукавие драгим жемчугом сажены, а наколенники его бяху драгая паволока (шовкова тканина – А. К.)”⁴¹ Коні Девгенія і батька його дружини Стратиговни були покриті, відповідно “драгою паволокою”⁴² і “паволокою зеленою”, коні братів Стратиговни – “паволоками червленими”⁴³. З парчі жителі Київської Русі виготовляли “корзна” й “оздоби” для комірців. Це підтверджено знахідками рештків “златоглавів”, шовкових стрічок і парчевих комірців у похованнях на території Галицької і Волинської земель. Зокрема, фрагменти парчевих комірців відкриті в могильниках у Верхняківцях, Городку, Жежаві (Тернопільської області)⁴⁴, на кладовищі в урочищі Гробиська-Мніський сад і в урочищі Царинка, біля Успенського собору в с. Пітрич (урочище Гора Монастир)⁴⁵ на території літописного Галича (Івано-Франківська обл.), Звенигорода (Львівська обл.)⁴⁶, шовкових стрічок із золотим розшиттям – в Ленківцях і Василеві (Чернівецька обл.)⁴⁷, літописному Галичі й Городниці (Івано-Франківська обл.)⁴⁸, Жежаві (Тернопільська

³⁸ Сюзюмов М.Л. Византийская книга Эпарха. – М., 1962. – С. 76, 78, 79.

³⁹ Полное собрание русских летописей. – М., 1962. Т. II. Ипатьевская летопись. – С. 23, 28, 34-35, 37-38, 42, 55, 58.

⁴⁰ Фехнер М.В. Изделия шелкотацких мастерских Византии в древней Руси. – С. 139; Даркевич В.П. Международные связи. – С. 394.

⁴¹ Изборник. – М., 1969. – С. 176.

⁴² Там же. – С. 176, 184.

⁴³ Там же. – С. 184; Бибииков М.В. Русь в византийских памятниках и Византия в древнерусских произведениях (к сравнительному изучению) // Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования. 1987 год. – М., 1989. – С. 170.

⁴⁴ Japiesz B. Zabytki przedhistoryczne Galicyi Wschodniej. – Lwów, 1918. – S. 75, 267, 273; Пастернак Я. Коротка археологія західних українських земель. – С. 63; Новицька М. Гаптування в Київській Русі. – С. 32; ЛІМКР 21104.

⁴⁵ Томенчук Б.П. Прицерковні кладовища княжого Галича. – С. 128-131.

⁴⁶ Свешніков І.К. Дослідження Звенигорода у 1994 р. С. 4; Swiesznikow I., Hupalo W. Wyniki badań archeologicznych w Dźwinogrodzie w 1994 roku // Materiały i sprawozdania Rzeszowskiego ośrodka archeologicznego. Rzeszów-Krosno-Przemyśl-Sandomierz-Tarnów, 1996. № XVII. – S. 175; ЛІМКР 41980-41981.

⁴⁷ Тимощук Б.О. Північна Буковина – земля слов'янська. – С. 82, 96, 122, 163; Тимощук Б.А. Ленковецьке древнерусське городище. – С. 255-256; Тимощук Б.О. Твердиня на Пруті. – С. 64; Петегирич В.М. Вінчики жіночого головного убору. – С. 37.

⁴⁸ Петегирич В.М. Пам'ятки часу навали золотоординців на Галицьку землю. – С. 50; .

обл.)⁴⁹, Звенигороді (Львівська обл.)⁵⁰. Можна припускати, що ці знахідки у названих похованнях свідчать про їхню належність людям з середовища знаті.

Можливо, шляхом торгівлі потрапила на територію Галицької і Волинської земель також частина предметів церковного культу. Стеатитові іконки, виготовлені візантійськими та місцевими майстрами з привізної сировини, відомі з Данилова (Тернопільська обл.)⁵¹, літописного Галича (Івано-Франківська обл.)⁵², Чорнівського городища (Чернівецька обл.)⁵³. Подібні речі також виявлені на території інших земель Київської Русі. Наприклад, стеатитові іконки із зображенням Богоматері з дитиною та Константина й Олени знайдені на сусідній з Волинською землею території Полоцького князівства (Новогрудок та Полоцьк)⁵⁴. Бронзові іконки візантійського походження виявлені в майстерні ювеліра XII ст. у літописному Галичі⁵⁵. З цього ж міста походить маленька бронзова рельєфна пластинка із зображенням лоратного архангела (архангела-воїна) XII ст.⁵⁶ Бронзові хрести візантійського типу відомі із Зеленче і Крилоса, Стебліва⁵⁷. Можливо, з Візантії потрапили хрести-енколпіони з написами грецькою мовою (Звенигород, Володимир-Волинський, Колодяжин)⁵⁸. У Звенигороді, на території північно-східного пригороду у верхньому горизонті, який датовано 1137 р., виявлений дерев'яний рівнораменний хрестик з

⁴⁹ Новицька М.О. Гаптування в Київській Русі. - С. 27; Пастернак Я. Коротка археологія західних українських земель. - С. 63; Janusz B. Zabytki przedhistoryczne Galicyi Wschodniej. - S. 273.

⁵⁰ Власова Г.М., Возницький Б.Г. К исследованию северо-западной части городища летописного Звенигорода. Табл. I. - С. 116.

⁵¹ Петегирич В.М. Из истории экономических и культурных связей Галицко-Волинской Руси. - С. 158.

⁵² Пуцко В.Г. Візантійські шляхи давньоруського мистецтва // Археологія. - 1991- № 2. - С. 37-39; Ауліх В.В., Лукомський Ю.В. Звіт про польові дослідження Галицької археологічної експедиції Інституту суспільних наук АН УРСР в 1981 році. - Львів, 1982. - С. 32.

⁵³ Возний І.П. Чорнівська феодальна укріплена садиба XII-XIII ст. - С. 111.

⁵⁴ Гуревич Ф.Д., Назаренко В.А., Плоткин К.М., Пономарева Т.С. Раскопки новогрудского детинца // Археол. открытия 1971 года. - М., 1972. - С. 30; Гуревич Ф.Д. Связи древних городов Белоруссии с Причерноморьем и Средиземноморьем // Древнерусское государство и славяне: Материалы симпозиума, посвященного 1500-летию Киева. - Минск, 1983. - С. 64.

⁵⁵ Пуцко В.Г. Візантійські шляхи давньоруського мистецтва. - С. 38-39.

⁵⁶ Пуцко В. Древнерусское художественное литье из Старого Галича // Acta archaeologica Carpathica. - S. 171.

⁵⁷ ЛІМКР 8911; 16200; 16211; 16221.

⁵⁸ ЛІМКР 9257; Ратич О.О. Древньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР. С. 8; Юра Р.О. Древній Колодяжин // Археол. пам'ятки УРСР. - К., 1962. - Т. XII. - С. 69.

вирізними в нижній частині кириличними літерами СВДХ – “Святоє древо Ісуса Христа”⁵⁹. Цей хрестик виготовлений з ліванського кедру або середземноморської сосни. Він, можливо, також походить з Візантії⁶⁰.

Вірогідно, що предмети церковного культу могли також привозити паломники, що побували у святих місцях на території Візантії (Константинополь, Корсунь, руський монастир на горі Афон). Ймовірно, що ці вироби частково виготовляли на місці під впливом візантійських оригінальних творів, зокрема, стеатитових та бронзових іконок.

Візантійське ювелірне ремесло і його продукція, яка потрапляла в Київську Русь, очевидно, сприяли зростанню майстерності давньоруських ювелірів, спонукали їх шукати оригінальні форми і технологію виробництва, щоб їхня продукція була конкурентноспроможною поряд з привізними візантійськими ювелірними виробами (колти, завушниці, сережки тощо). Про це свідчать знахідки сережок у селах Вільховець колишнього Борщівського повіту⁶¹ і Божиківець на Поділлі⁶². Згадані сережки, на думку дослідників, виготовили місцеві ювеліри, ознайомлені з технологією візантійських золотарів⁶³. Під впливом візантійських взірців виконаний золотий колт з Крилоса, вішуканий Я. Пастернаком у 1940 р. Цей колт виготовлений у техніці перегородчатої емалі⁶⁴. Відомі також оригінальні візантійські речі. Зокрема, завушниці срібні і золоті з бляшками-“дармовисами” на ланцюжках виявлені з Більче Золоте Тернопільської області, Устя Біскупського (Борщівський повіт)⁶⁵. У Перемишлі виявлена візантійська гемма (X-XI ст.), виготовлена з дорогоцінного каміння⁶⁶.

На території Галицької землі відкриті поодинокі речі зі свинцю й олова, які вважали візантійськими за походженням. Наприклад, у Перемишлі, Ступниці біля Самбора і у Звенигороді знайдено свинцеві печатки⁶⁷, візантійський олов'яний медальйон виявили у с. Вікторів⁶⁸.

⁵⁹ *Свциніков І.* Дослідження пригорода літописного Звенигорода. - С. 43.

⁶⁰ Там же.

⁶¹ *Janusz B.* Zabytki przedhistoryczne Galicyi Wschodniej. - S. 273; *Hadaczek K.* Z badań archeologicznych w dotzeczcu Dniestru // *Materiały antropologiczno-archeologiczne.* 1903. VI. - S. 34.

⁶² *Ibidem.*

⁶³ *Janusz B.* Zabytki przedhistoryczne Galicyi Wschodniej. - S. 71-72.

⁶⁴ *Пастернак Я.* Старий Галич. - С. 179; *Петегурич В.М.* Из истории экономических и культурных связей Галицко-Волынской Руси. - С. 158; ЛІМКР 42792.

⁶⁵ *Antoniewicz W.* *Archeologia Polski.* - S. 217.

⁶⁶ *Петегурич В.М.* Из истории экономических и культурных связей Галицко-Волынской Руси. - С. 158.

⁶⁷ *Барвінський Б.* Українські сфрагістичні пам'ятки XII-XIV століть // *Зап. НТШ. Праці комісії спец. (допоміжних) іст. дисциплін.* - Львів, 1996. Т. 231. - С. 243; *Ратич О.О.* Древньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР. - С. 23;

Поряд з названими вище групами речей потрапляли візантійські монети. Можливо, їх привозили купці або місцеві жителі, які побували у Візантії. Візантійські монети трапляються як одиничні, так і у складі скарбів. Наприклад, одиничні знахідки цих монет відкриті в Крилосі, Городенці⁶⁹, Зеленче, Теробовлі, Шумську⁷⁰, Городищі Шепетівського району, Довжку Кам'янець-Подільського району⁷¹, Звенигороді, Золочеві, Львові⁷², Острожці, Яровиці⁷³, Візантійські монети трапляються й у складі скарбів монет на території перелічених земель (Грабовець, Черніїв,⁷⁴ Реклинець⁷⁵). Наприклад, вони виявлені у Крилосі, Зеленче, Шумську, Золочеві, Звенигороді, Довжку, Городищі Шепетівського району, Яровиці і Острожці. Срібні монети походять зі скарбу у Грабівці, зі Львова. Із с. Реклинець колишнього Великомоствіського району Львівської області відомий скарб золотих візантійських монет, виявлений під час першої світової війни⁷⁶. Згадані монети датовано X-XII ст. Зокрема, у складі скарбу куфичних монет (X ст.) із с. Грабовець був міліарісій Константина VII і Романа I (919-944)⁷⁷, з Зеленче – монета Ісаака I Цимісіях (969-976)⁷⁸, з Острожця і Яровиці анонімні монети X ст.,⁷⁹ з с. Городище Шепетівського району Хмельницької області –

⁶⁸ Janusz B. Zabytki przedhistoryczne Galicyi Wschodniej. - S. 221.

⁶⁹ Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині ранньослов'янського і давньоруського періодів. - К., 1982. - С. 95, 116; ЛІМКР 22533.

⁷⁰ Кропоткин В. В. Клады византийских монет на территории СССР // Археология СССР. Свод археологических источников. - М., 1962. Вып. Е4-4. - С. 36; Свешников І.К. Археологічні роботи Львівського історичного музею в 1952-1953 рр. // Археол. роботи музею в 1952-1957 рр. Львів, 1959. - С. 12; Тимошук Б.О. Теробовль – місто Галицької Русі. - С. 126.

⁷¹ Кропоткин В.В. Клады византийских монет на территории СССР. - С. 37; Kotlar M. Znalezciska monet z XIV-XVII w. na obszarze Ukrainiskiej SRR. Materiały. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1975. - S. 296; Кропоткин В. В. Новые находки византийских монет на территории СССР // Византийский временник. – М., 1965. Вып. 26. - С. 178; Каргер М.К. Древнерусский город Изяславль в свете археологических исследований 1957-1964 гг. - С. 40.

⁷² Кропоткин В.В. Клады византийских монет на территории СССР. - С. 35; Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині ранньослов'янського і давньоруського періодів. - С. 99, 100, 101.

⁷³ Piotrowicz L. Monety gzymskie w Muzeum Wolyńskim w Łucku. - Kraków, 1939. - S. 7-8.

⁷⁴ Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині ранньослов'янського і давньоруського періодів. - С. 95.

⁷⁵ Кропоткин В.В. Новые находки византийских монет на территории СССР. - С. 177.

⁷⁶ Там же.

⁷⁷ Кропоткин В.В. Новые находки сасанидских и куфических монет в Восточной Европе. - С. 89.

⁷⁸ Свешников І.К. Археологічні роботи Львівського історичного музею в 1952-1953 рр. - С. 12.

⁷⁹ Piotrowicz L. Monety gzymskie w Muzeum Wolyńskim w Łucku. - S. 7-8.

монета Романа.⁸⁰ Монети XI-XII ст. походять з Шумська (монета Михайла IV (1034-1041))⁸¹, Довжка (монета Мануїла I Комніна (1143-1180))⁸². Візантійські монети іноді використовували як підвіски. Наприклад, монети з отвором для підвішування відомі з Зеленче і Шумська.

Отже, в X-XII ст. населення Північного Прикарпаття і Західної Волині підтримувало тісні економічні зв'язки з Візантійською імперією. З Візантії, зокрема міст Північного Причорномор'я, надходила амфорна тара з товаром, вироби зі скла, предмети розкоші, культу, монети та ін. Не виключено, що амфори на ринки Давньої Русі доставляли як окремі ремісничі вироби, і їх використовували жителі у господарстві.

Стаття надійшла до редколегії 10.02.2003

Прийнята до друку 12.02.2003

---

⁸⁰ Кротокин В.В. Новые находки византийских монет на территории СССР. - С. 178.

⁸¹ Островский М.И. Разведки в Тернопольской и Ровенской областях. - С. 224.

⁸² Kotlar M. Znaleziska monet z XIV-XVII w. na obszarze Ukrainiskiej SRR. - S. 296.